

S.T. Hjemstra

Twatalich ûnderwiis

Yn de nûmers 20 en 27 (2004) fan dit blêd haw ik in algemien útgongspunt foar it twatalich ûnderwiis op it algemint brocht: twatalich ûnderwiis it is fan *fûndearjend* en *algemien foarmjend* belang foar de learling. De Fryske taal en de Fryske kultuer wurde fan grutte betsjutting achte om op in goed te ferantwurdzjen wize oer te dragen op de kommende generaasjes.

It is wichtich om fêst te stellen dat de basis dêrfan is dat de Fryske taal in *yntrinsike* wearde hat, in *belang yn himsels*. Yn it 'Europeesk Hânfest foar regionale talen of talen fan minderheden' giet it om dy reden om de rjochten foar it *Frysk as taal*. Yn it Europeeske 'Kaderverdrag beskerming nationale minderheden' wurdt boppedat oanjûn dat yn Nederlân de *Friezen* as de *iennichste* autochtoane nasjonale minderheid beskôge wurde en as folk beskerming fertsjinje.

De *antropologyske* wearde leit foar ús yn it belang fan it *ynlieden* yn de Fryske taal en kultuer foar de *persoansfoarming* fan de learlingen. Dêrby moat der *kultuerpedagogysk* rjocht dien wurde oan de Fryske taal en kultuer en tagelyk oan de (taal)eftergrûn en de mooglikheden en beheiningen fan learlingen. Beide belangen moatte (dialektysk) opinoar *belutsen* wurde (sjoch myn eardere artikels).

Mear spesifyk giet it by goed twatalich ûnderwiis om de neikommende *útgongspunten*. Dy sil ik koart taljochtsje.

Pedagogysk-antropologyske útgongspunten

Yn *pedagogysk-antropologyske* sin foarmet de Fryske taal en kultuer foar in wêzentlik part de *identiteit* fan de bern. Dat jildt fansels tige foar bern mei it Frysk as thústaal, mar ek oarstalige bern krije der wat fan mei. Se kinne ommers Frysktalich *wurde*: se leare it te ferstean, te praten, te lêzen en sa mooglik aardich te skriuwen. Hjoed de dei is it sa dat 20% fan de hiele befolking fan Fryslân njonken har net-Fryske memmetaal it Frysk praten leart.

Folweardich twatalich ûnderwiis leveret in wichtige bydrage oan it tinken oer en it fielen foar it Frysk. Frysktalige learlingen moatte op skoalle fermimme dat se yn har taal *befêstige* wurde en der ek grutsk op wêze kinne. Dan krije se op dat stik in *positive* identiteit. Dat is in reden dat de Provinsje Fryslân tawol op Frysk taalûnderwiis dat dêr *yntegraal* ta bydraacht en dêr op grûn fan it Europeesk Hânfest in 'aanmerkelyk deel' fan útmakket.

Yn it skoalplan sil de skoalle yn in taalbeliedsplan ûnder oaren opnimme moatte *hoefolle* en *hoe't* it Frysk as fier- en ynstruksjetaal by oare fakken brûkt wurdt. Binnen dy kontekst is it projekt *Trijetalige Basisskoalle* fan krusjaal belang. Yn dat projekt wurdt yn de ûnder- en middenbou fan in stikmannich projektskoallen it ûnderwiis foar de helte yn it Frysk en foar de oare helte yn it Hollânsk fersoarge. Yn de boppebou komt dêr it Ingelsk by. Yn dy lêste faze binne Hollânsk en Frysk foar 40% ynstruksjetaal. Yn de oerbliuwende 20% is Ingelsk de ynstruksjetaal. Dat projekt levert de komponinten op foar in didaktyk foar twa- en trijetalich basisûnderwiis en foar goede learlinen.

It oanpart fan it Frysk as steatsnasjonale minderheidstaal heart winliken net minder (d.w.s. *kwantitatyf* lytser) te wêzen as it oanpart fan de steatsnasjonale mearderheidstaal, it Hollânsk. Frysktalige learlingen sille dan minder maklik *minderweardichheidsgefoelens* foar de eigen taal oer ûntwikkelje. Dat is pedagogysk fan grut belang.

Foarbyldgedrach

Begelieders en learkrêften sille leare moatte om sa'n konsept *konsekwent* en *konsistent* ta te passen. En har der hieltiten bewust fan te wêzen wannear en wêrom 't se it Frysk en wannear en wêrom 't se it Hollânsk brûke. Meiwurkers fan heech ta leech yn de skoalle-organisaasje hearre, as it goed is, in *foarbyld* of *model* te wêzen en har net allegeduerigen iensidich te ferbrekken yn de rjochting fan de mearderheidstaal. Dat sil net altiten maklik wêze, want de measte begelieders en learkrêften binne sels ek jierrenlang 'foarme' troch de ideology fan: it Hollânsk *earst* en it *meast*. En binne dus sels ek lang net frij fan oanpassingsgedrach yn de rjochting fan sprekkers fan de maatskiplik dominante taal.

Symmetrysk en a-symmetrysk taalgedrach op Skoalle Lyndensteyn

Op Skoalle Lyndensteyn ken ik in pear kollega's dy't it opbringe kinne en praat wòl Frysk tsjin Hollânskpratende meiwurkers fan skoalle of sintrum. Dy meiwurkers binne noch op de fingers fan ien hân te tellen. Oaren skeakelje frijwol automatysk en faak ûnbewust oer op de taal fan de Hollânskpratende persoan en werspegelje mei dy taalgedrachskoade mear de maatskiplike taalmachtsferhâldings. Se jouwe, bewust of ûnbewust, it sinjaal ôf nei te de learling dat soks sa heart, dat it 'normaal' is om jin te ferbrekken en jin 'oan te passen', te *akkomodearjen* en te *konvergearjen*. Bern sille dat gedrach fan de grutten oernimme en har dêroan konformearje. Se 'leare' de *ûnlykweardigens* of de *minderweardigens* fan har eigen taal, it Frysk. Dochs hoege minsken har net te hâlden en dragen as wiene se automaten, dy't oerlevere binne oan in druk op 'e taalknop. Krekt as wie soks in natoerwet.

In goede twatalige skoalle bern fiedt learlingen op yn de geast fan *lykweardigens* fan de maatskiplike minderheidstaal oan de mearderheidstaal. It is dêrom wichtich dat de fisjeuze sirkel trochbrutsen wurdt troch de liedingjaanden en oare minsken mei gesach, omdat dy ynfloed en status yn de organisaasje hawwe en har winliken net *ûnderhearich* fiele hoege oan Hollânskpraters. En mei de Frysktaligens fan ús managementsteam liket it perfoarst net min. Dy soene yn de rûnte fan de eigen meiwurkers hiel goed in model wêze kinne fan Frysktalich, a-symmetrysk taalgedrach: fêsthâlde oan it Frysk, ek as de oar fêsthâldt oan it Hollânsk. Se soene net sûnder echte needsaak har (taal)koade wikselje moatte. By Omrop Fryslân en Tresoar is dat bygelyks al de 'normale' situaasje.

Fan sa'n foarbyldgedrach giet in grutte 'opfiedende' wurking út yn de rjochting fan de Fryskpraters, mar likegoed yn de rjochting fan de net-Fryskpraters. Beide soarten praters 'leare' dêrmei dat op skoalle it Frysk (lykweardich) achte wurdt. It bringt harren ymplisyt in hâlding fan *respekt* by foar it Frysk. Boppedat draacht it eksplisyt by ta it (better) learen fan it Frysk troch de net-Frysktaligen. Hoe soene dy it oars leare moatte?

Wa fan de liedingjaanden doart bûten de bewende taalstringen te stappen, foar de 'echte' frijheid te kiezen en a-symmetrysk taalgedrach sjen te litten? Ek yn de persoanlike kontakten ...

Kognitive, affektive en konative aspekten fan taalhâlding en taalgedrach

De wurdearring foar de minderheidstaal sil ornaris by beide taalgroepen ek fersterke wurde as de kennis dêrfan tanimt en de *kompetinsje* dêryn him ûntwikkelet. As beide skiften dan boppedat de taal en kultuer op in folweardige wize ûndergean meie en der genôch by *fiele* en oan belibje kinne, dan wurdt dy 'eigen' en dus in part fan har *identiteit*. De *kognitive* (kennis: taalkennis), *affektive* (fielen: taalhâlding, taalattitude) en *konatieve* (wollen: oanstriid ta beskaat taalgedrach) komponinten kinne troch goed twatalich ûnderwiis geunstich beynfloede wurde. Op dy wize draacht de skoalle by ta in bettere *persoansfoarming* en *identiteitsopbou* en binne wy *pedagogysk-antropologysk* ferantwurde dwaande.

Sosjaal-kulturele útgongspunten

Yn *sosjaal-kulturele* sin befoarderje wy mei goed en ferantwurde twatalich ûnderwiis de tagong ta de Frysktalige *mienskip* en de Frysktalige *kultuer*. Yn dy mienskip sille de learlingen har *kommunikatyf* en *sosjaal* dan better rêde kinne. Yn *kulturele* sin krije se in bettere tagong ta alderlei uterings fan dy taalkultuer en kinne se der mûnling en - nei fermogen - ek skriftlik oan bydrage.

De eigen skiednis

Ta dat *sosjaal-kulturele* kompleks heart ek dat learlingen ynsjoch krije yn it wjerfarren (de skiednis) fan de Fryske taalmienskip *troch de tiden hinne*. Yn myn foarige artikel (*Skoalle en Thús*, nû. 27) haw ik yn it koart de *útwindige* skiednis fan it Frysk beljochte as in essinsjeel ûnderdiel fan de twatalige opfieding. Kêst 8 (1, g) fan it *Europeesk hânfest* seit dan ek net foar neat dat wy regelings treffe moatte om it ûnderwiis yn de *skiednis* en *kultuer* fan de minderheidstaal (it Frysk) te *garandearjen*. Kennis en ynsjoch yn de *eigen skiednis* is njonken kennis fan en feardichheid yn de *eigen taal* ommers in wichtige *identiteitsbeskiedende* faktor by persoanen-yn-wurding. Dêr heart dus ek de eksterne skiednis fan it Frysk by, d.w.s. de skiednis fan de Fryske taal. Soks hat konsekwinsjes foar de basisoplieding en byskoalling fan learkrêften (kêst 8, 1, h). Dat is dan ek in wichtich aksjepunt fan de Provinsje Fryslân.

Op Skoalle Lyndensteyn is dêr neist jierren troch guon learkrêften al in beskieden begjin makke yn guon groepen mei it ûnderwiis yn de Fryske skiednis. Soks freget om ferbreiding nei oare meiwurkers en foldwaande romte yn de lessetabel.

Taalmacht en taalpraktyk

It fersterkjen fan it Fryske sosjaal-kulturele kompleks is net altiten like ienfâldich. Wêrom? Omdat de sosjale sprieding fan it Frysk nochal bryk is. Binnen de groep Frysktaligen oefenet in lyts part in *heger* berop út (2%). Wylst dat by de Hollânsktaligen folle mear is (10%). Op it nivo fan de 'geschoolde arbeid' en 'ongeschoolde arbeid' binne de Frysktaligen oerfersjintwurdige mei 37%, tsjin 16% foar de Hollânsktaligen. Fryslân hat al jierrenlang te lijen fan in 'brain-drain'. Lju mei in bettere oplieding moatte troch in tekoart oan hegere banen nei it ekonomyske sintrum fan Nederlân of dêrbûten. En foar de sosjaal hegere posysjes yn Fryslân wurde gauris kandidaten socht binnen it saneamde *lanlik* sirkwy. Dat binne almeast Hollânsktaligen. Soks fersterket de taalmacht fan it Hollânsk yn Fryslân en *ferplichtet* eltse Fries ta twataligens. Wylst de lytsere sosjaal-ekonomyske taalmacht fan it Frysk almeast liedt ta *frijbliuwendheid* foar de Hollânsktaligen as it giet om it oanlearen fan it Frysk. Dat is fan dy gefolgen dat der yn de praktyk mar in lytse minderheid fan Frysktaligen (sa'n 10%) tsjin Hollânsktaligen Frysk praat (sjoch oer a-symmetrysk taalgedrach ek boppe).

Mear as fiifentweintich jier ferlyn hawwe guon learkrêften al besocht om op skoalle en sintrum wat oan dat probleem te dwaan. In koart sydspronkje mei eigen ûnderfinings as yllustraasje.

It Frysk en it Sintrum foar Revalidaasje

Ein jierren santich fan de foarige ieu wie der nochal wat moed foar nedich wie om fêst te hâlden oan de eigen taal. Mei in pear kollega's fan skoalle (Yme Fopma en Wys de Jong) bin ik yn it Sintrum foar Revalidaasje op learlingebesprekken begûn mei it Fryskpraten. Op skoalle by Jan Baselmans, ús direkteur, wie it Frysk praten (en skriuwen) al lang as in fanselsprekkend rjocht erkend. De Hollânsktalige genêshear-direkteur fan it sintrum, dr. Ubbo J. Voerman, wie aardich wat minder Fryksinnich as Jan. En dat is noch fatsoenlik útdrukt. Voerman liet dat ek dúdlik merkbi- te yn syn jierferslach oer it jier 1978, dat op gjin inkelde wize mis te ferstean wie. By de earste de bêste gaadlike gelegenheid dêrnei liet er dus myn goede freon en kollega Yme it wurd ûtnimme by in learlingebesprek yn it sintrum. De foarsitter fan de gearkomste, de ortopedagooch Klaas Moed, moast dat foar him opknappe, ek al woe dy sels, leau 'k, wol yn goedens. It 'medysk' model fan de autoritêre Voerman liek it wer te winnen. Foar ús bleau it 'konflikt'-model oer. Somtiden spitigernôch de iennichste wei om jins natuerlik rjocht te heljen. De strideraasje helle, net al te tafallich, de media.

Een probleem

...steroy waren het vooral de richtlijnen voor de revalidatie die onze kritiek kregen. Een probleem waarmee de directie dit jaar pas pijnlijk men werd geconfronteerd is de tweetaligheid van het Nederlands en Fries. Doordat in school zonder overleg met het centrum reeds standpunten daartoe waren ingenomen, en een praktijk van het gebruik van deze talen was gegroeid, kwam dit naar buiten toen ook binnen het centrum een aantal onderwijzers in teamvergaderingen het Fries als voertaal gingen gebruiken. Daar Lydensteyn een centrum is voor geheel Noord-Nederland en er veel niet Fries sprekende kinderen en personeelsleden zijn, lijkt dit niet een adequaat gebruik van deze taal. Het liggen op Fries grondgebied van het centrum is ons inziens geen reden om dit centrum volledig tweetalig te maken. Uiteraard moeten Friestalig opgevoede kinderen ook in hun moedertaal kunnen worden beaenderd en kunnen blijven functioneren. Zelfs bij personeelswerving kan hiermee rekening worden gehouden, maar diezelfde rechten hebben ook de Nederlandstaligen. Een ORLY commissie bestudeert dit probleem. Totdien wordt de praktijk aanvaard zoals die zich voordoet om de harmonie, die er zeker tussen school en centrum is, niet te verstoren. We zien echter dat een flauwe twaalige opstelling niet in het belang is van de kinderen die komen uit de Noord-Nederlandse provincies. Van de zijde van de directie is met instemming kennis genomen van de initiatieven van ouders om te komen tot het richten van een oudervereniging. Dit initiatief ontstaat op een ouderavond van de school naar wij hopen leiden tot een ongedesideerde organisatie van ouders van school.

Jan Baselmans sprong dertusken en naam it heft yn hannen. Benammen tanksij him hoegden wy net foar ús baan te freezjen en hawwe wy it rjocht op it brûken fan ús eigen taal yn it sintrum befjochtsje kind. Mei respekt foar syn moed en fêsthâldendheid tink ik oan Jan werom. As skoallieder toande Jan yn dy behyplike situaasje dat er in grut diplomaat en strateech wie mei in grut (taal)emansipatoarysk ynsjoch.

En Ubbo Voerman? Dy moast belies jaan en troch de soere apel hinne bite. Benammen doe't Wys de Jong, nei't se in baan by it GCO (no it Taalsintrum Frysk) krigen hie, al rillegau de earste Frysktalige foarsitter fan it skoalbestjoer fan skoalle Lydensteyn waard. En dêr siet Voerman altiten op kop en earen by om ynfloed útoefenjen te kinnen neffens syn opfetting fan it medysk model. En Jan? Dat model hie nei dy tiid by him foargoed ôfdien. Jan hat my tige oan him ferplichte.

En hoe is it no sa'n fiifentweintich jier letter? Wa fan de skoalmeiwurkers ferbrekt him of har yn de praktyk noch altiten? Yn ien-op-ien-situaasjes, yn ynformele fermiddens en yn de mear formele oerlissituaasjes? Fiele se har wol echt frij om fêst te hâlden oan it Frysk as der Hollânsktalige meiwurkers by binne?

FRYSKPRATEN FRIJ

De regel fan de ientaligens

Hoewol't it Frysk in relatyf hege sosjale status hat, is der troch de taalmachtsferhâldings, dy't ik mei in eigen praktykfoarbyld yllustrearre haw, yn Fryslân in situaasje ûntstien dat it Frysk in taal waard foar Frysktaligen 'ûnderinoar' en in taal foar it 'ynformele'. Men wurdt achte jin te ferbrekken en oer te skeakeljen op de 'hegere' taal. Dat wurdt wol 'de regel fan de ientaligens' neamd. Soks twingt in taal yn in (ûnderhearrige) dialektposysje.

Ien dy't fêsthâldt oan it Frysk yn iepenbiere gearkomsten, formele fermiddens of yn petearen mei Hollânsktaligen derby, moat dus gauris de druk fan de sosjale opiny wjerstean. Benammen as de foarsitters fan sokke klups ek noch Hollânsk prate. It komt del op de kleem dat it Hollânsk of Nederlânsk de algemiene taal is (= heart te wêzen) en it Frysk in groepstaal is (= heart te wêzen) mei sosjale beheiningen yn it brûken dêrfan. Frysk praten en skriuwen is net echt frij, omdat de posysje fan it Frysk as minderheidstaal struktureel ûnder druk stiet fan de steatsnasjonale mearderheidstaal, it Hollânsk. De Nederlânsk-Fryske twaaligens kin sadwaande by it Frysktalige yndividu in gefoel fan 'mindertalichheid' oproppe. By bern en by folwoeksenen. En dat soene wy net akseptabel achtsje moatte!

It lyts part fan de Friezen wol dêrom gjin lêst hawwe fan de 'regel fan de ientaligens'. Dat part leit, om sa mar te sizzen, mei syn taalgedrach in kleem op it Frysk as algemiene taal yn Fryslân: 'Fryskpraten frij!'. In (minsklike) regel is ommers

gjin (natoer)wet of fatum. Minsken kinne 'nee' sizze tsjin in ferkearde regel as se de moed hawwe.

Taaldruk en taalbelied

Troch de sosjale druk dy't fan de boppebeskreaune taal(machts)ferhâldings yn Fryslân útgiet, wurde Frysktaligen yn de praktyk yn har eigen provinsje faak twongen om har te ferbrekken. De 'ferplichting' om oer te skeakeljen op it Hollânsk as *iennichste* fiertaal is yn in gearkomste faak al troch ien fraach berikt. De ferkearde ideology dy't dêr efter sit, wurdt sa njonkelytsen ek achtslein troch de oerheid. Yn de (trede) *Bestjoersôfspraak Fryske Taal en Kultuer*, dy't op 5 juny 2001 troch Ryk en Provinsje ûndertekene is, sizze de beide oerheden dat se tegearre ferantwurdlik binne foar it 'waarborgen van de Friese taal en cultuur' en derop ta wolle dat 'burgers, overheden, organen en instanties in Fryslân zich vrij kunnen uiten in de Friese taal dan wel Nederlandse taal'. En dat it der om giet dêrta 'toepasselijke en noodzakelijke voorwaarden te scheppen en te handhaven'.

Mei weromwurkjende krêft hat Voerman syn taalideology dus noch in reis meikrige! Dochs skynt der op skoalle en benammen op it sintrum hjoed de dei noch altiten in kromke moed foar nedich te wêzen om a-symmetryske petearen te fieren. De eangst en skrutenens binne noch net oerwûn. Friedrich Nietzsche (1844-1900) hat sa moai de 'slavemoraal' fan minsken beskreaun. Soene 'wy' - him wat parafrazearend - dat etos anno Domini 2004 mar net ris ôflizze moatte?

Taalpolitike útgongspunten

Mei it oanheljen fan de *Bestjoersôfspraak* haw ik in aardige oergong te pakken nei de *taalpolitike* fûndearring foar in better plak foar de Fryske taal en kultuer. Want yn taalpolitike sin wurdt it fan grut belang achte dat it Frysk as steatsnasjonale minderheidstaal yn Nederlân en yn Europa besteane bliuwt en him fierder útjaan kin.

It belang fan it Frysk as in kostber *erfgoed* stiet no foarop. De kultuermonumintale wearde fan de taal sels hat by dit útgongspunt it primaat boppe hokfoar oare belangen ek. It Hânfest biedt benammen om dy reden de formele erkenning fan it Frysk as twadde rykstaal. It Frysk wurdt as in *weardefolle* leat oan de Yndogermaanske talestambeam sjoen. Taalkundich ferskilt it nochal fan oare besibbe Germaanske talen en letterkundich is it de muoite wurdich.

Taalkwantiteit en taalkwaliteit

By it taalpolitike argumint giet it net allinnich om it *kwantitative* plak fan de Fryske taal en kultuer yn it lear- of skoalplan - it oanpart moat 'aanmerkelijk' wêze (ferl. kêst 8 fan it Hânfest) - mar likegoed om de soarch foar it *geef en goed brûken* fan it

Frysk. En dan hawwe wy it fansels oer de *kwaliteit* fan de brûkte taal. Op inkelde útsûnderings nei sil-le learkrêften en assistinten har der (better) bewust fan wêze moatte dat it Frysk in frij fêste *taalnoarm* hat en dat it *taaleigen*, de *fakregisters* (Fryske terminology en grûnbegripen fan de ûnderskate skoalfakken) en de *taalregels* fan it Kultuer- of Standertfrysk goed oerdroegen wurde moatte. It giet net primêr om de kommunikaasje - 'as wy inoar mar begripe ...' -, mar foaral om de *kultuer*. Dat wol sizze om taalkulturele *noarmen* en *waarden* en dus om beskaving.

Noch fierstente folle ynwenners fan Fryslân binne *Frisibeet*. En dat lêste fariearret dan wer fan 'halvebeet' ta 'analfabeet'. *Lêzen* giet foar de measten noch wol: likernôch twa tredde fan de ynwenners fan Fryslân kin it lêze. Mar in lyts persintaazje kin it - neffens eigen sizzen - *skriuwe* (17%). En dan sjogge wy noch ôf fan de fraach oft se dat dan yn de praktyk ek dogge en wat de taalkwaliteit fan dat skriuwen is.

Dêr komt noch by dat it behyplike plak fan it Frysk yn it ûnderwiis der mandêlich oan is dat it Frysk grutte ynfloed ûndergiet fan it Hollânsk op alle taalkundige nivo's. It ûnderwiis soarget dêrby foar ûnfoldwaande tsjinwicht. In ûnderwerp as *ynterferinsjes* komt noch fierstente min op it rabat. Men bedoelt dêrmei: it bestriden fan *ynslûpsels* út it Hollânsk, ek wol 'hollânsismen' of 'min Frysk' neamd, dus *taalfersmoarging*. It Frysk hat (mei) troch in te min oan omtinken yn it ûnderwiis te lijen fan *systematyske* feroaring troch it Hollânsk /Nederlânsk. De *struktuur* fan de taal wurdt oantaast. Tink mar ris de omdraaiings fan de tiidwurden neffens de Hollânske folchoarder, flaters yn de *sinbou* (syntakstyske ynterferinsjes) dy't jin alderheislikste sear oan de earen dogge.

Hoewol't bern noch wol in beskate basiswurdskat leare, ûntstiet der yn it Frysk yn de rin fan de tiid in *brek* yn de *leksikale* ûntwikkeling. Learlingen krije in te lytse Fryske *wurdskat* mei. Dy kleau ('lexical gap') folje se dan foar it gemak mar oan mei hollânsismen. It oanlearen fan it Hollânsk is ornaris gjin probleem, mar yn it Frysk wurde learlingen 'healtalich' makke, ûnfoldwaande ûntwikkele. Opfieders en learkrêften binne yn hiel wat gefallen itselde slachtoffer fan wurden fan in ferwaarlezgjende taal- en ûnderwiispolityk. Taalkundich moat it Frysk dus better fersoarge wurde en ûnderwiiskundich heart it lykweardich brûkt te wurden. Der sil dus behoarlik wat by opset wurde moatte om wer rjocht te breidzjen wat kromwoeksen is.

Skoalle Lyndensteyn

Wy hawwe foar de eigen skoalsituaasje in basis foar kwaliteitsferbettering fan ús twatalich ûnderwiis lein troch in *analyse* te meitsjen fan twatalich-

heidsaspekten as *taalhâlding*, *taalbehearsking* en *taalgedrach* en *oanbefellings* te dwaan oer de te nimmen stappen. Al begjin njoggentiger jierren (11-03-1991) is der in ynterne Kommisje Frysk ynstallearre troch Jan Baselmans (direkteur) en Jan Lourens (adjunkt-direkteur). Dy kommisje kaam yn novimber 1992 mei syn earste rapportaazje en yn maaie 1995 mei syn lêste. De measte advizen rinne treflik yn it lyk mei it hjoeddeiske provinsjaal taal(ûnderwiis)belied sa't dat bygelyks dellein is yn it troch ús Provinsjale Steaten oannommen 'Plan fan Oanpak Frysk yn it ûnderwiis' (sept 2002). Wy binne no mear as tsien jier fierder. It wachtsjen is op de útfiering. Fan guon fan dy oanbefellings wurdt al wurk makke.

By it einsluten

Immanuel Kant (1724-1804) sei mear as twahûndert jier fertyn al dat de minske allinnich 'minske' wurde kin troch opfieding en ûnderwiis. Fjouwer eleminten achte er dêrby tige fan belang: *dissiplinering*, *kultivearring*, *sivilisearring* en *moralisearring*.

Foarst: oarder moat der wêze. Ik foegje dêroan ta: ek as it om de oarder fan de *staverings-* en *taalregels* fan it Frysk giet.

Oard: men moat *yntellektueel* sa goed mooglik meidwaan kinne yn de *mienskip*. Ik kom dan by de *Frysktalige* mienskip.

Tred: men moat *sosjaal* sa *feardich* wurde dat men jin thúsfiele kin yn de maatskippij en oaren beynfloedzje kin. Ik tink dan oan de mûnlinge en skriftlike *feardichheid* yn it Frysk.

Fjird: men moat gefoel krije foar *doelen* dy't it *wurdich* binne om nei te stribjen. No, dy *doelen* binne der foar de Fryske taal en kultuer ek genôch.

Ergo: goed twatalich ûnderwiis freget om it serius nimmen fan alle boppeneamde *pedagogysk-antropologyske*, *sosjaal-kulturele* en *taalpolityke* útgangspunten. Yn *gearhing*. Mei minder kin it net ta ...

Eftergrûnliteratuer

- *Derde bestuursafpraak Friese taal & kultuur 2001-2010*. Den Haag: Provinsje Fryslân, 5 juny 2001
- *Eindrapport van de Rijkscommissie Fries in het Voortgezet Onderwijs*, Leeuwarden: [z.u.], febr. 1982, s. 41-43
- Haan, G. de, 'Taalferoaring troch taalkontakt'. Yn: *Philologia Frisica Anno 1996*. Ljouwert: Fryske Akademy, 1998, s. 93-116
- Haan, R. de, *Terminology fan 'e saakfakken*. Ljouwert: Taalbuero Fryske Akademy, 2000
- Hamlyn, D.W., *Westerse filosofie. Een geschiedenis van het denken*. [s.p.]: Het Spectrum B.V., 19932
- Ytsma, J., *Gewoen twatalich. In ynliding op it ferskynsel twataligenis*. Ljouwert: Afûk, 1999
- Jonkman, R., 'Friezen hebben geen last van 'mindertaligheid'. De gevolgen van tweetaligheid voor het maatschappelijke gebruik van het Fries'. *Leeuwarder Courant*, 25-04-1991 (Taalbylage, Sizzen en Dwaan 4). Ek yn: Eisma, D., *C-boek*. Ljouwert: Afûk, 1996⁵, s. 130-133

- Kant, I., 'Een pedagogisch perspectief. Kant over opvoeding'. Yn: Procee, H., *Immanuel Kant en het volle leven*. [s.p.]: Damon, 2004, s. 60-62
- Europees Handvest voor regionale talen of talen van minderheden 1999-2000. Tweede rapportage inzake de maatregelen welke Nederland heeft getroffen ten aanzien van de Friese taal en cultuur (eindred.: A. van der Goot). Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en Fryske Akademy. Den Haag/Leeuwarden 2003
- Frysk op Lyndensteyn. Sinjalearning, analyse en oanbefellings. *Dielrapport I* (groepslearkrêften, april 1992; gearfetting nov. 1992); *dierapport II* (klasse- of ûnderwiisassistenten, jann. 1993); *dierapport III* (ambulante begelieders, fakdearkrêften, direksje/administraasje, ûnderwiis- en organisaasje-ûnderstypjend persoan, learlingen; maaie 1995). Beetstersweach: Ynterne Kommisje Frysk, 1992-1995
- 'Friezen toch enige echte minderheid'. *Leeuwarder Courant*, 10-02-2004
- Nietzsche, Fr., *De genealogie van de moraal*. Amsterdam/Antwerpen: Uitg. De Arbeiderspers, 2000
- Nota taalbelied Provinsje Fryslân 2003-2007. 'Ta rjocht komme: it fanselssprekkend plak fan it Frysk'. Ljouwert, Provinsje Fryslân, [2004]
- Plan fan Oanpak Frysk yn it ûnderwiis. Ljouwert: Provinsje Fryslân, sept. 2002
- Popkema, J., *Vakdossiers 2001*. Fries. Enschede: SLO, augustus 2001, s. 47
- Voerman, U.J., *Jaarverslag 1978 kindervalidatiecentrum Lyndensteyn, april 1979*. Fragment dêrút mei as kop 'Een probleem'; yn: *De Pompeblêden, frysk tydskrift foar ûnderwiis en foarmingswurk*, nû. 50, 17-11-1979
- 'Taalkonflikten op Lyndensteyn. Of Nederlânsk prate, of ik ûntnim dy it wurd .....'. *Frysk & Frij*, 26-01-1980, s. 3,6
- Tanner, M., *Nietzsche*. Rotterdam: Lemniscaat, 2000
- 'It talitten fan it brûken fan it Frysk moat fakentiids tige fier welkomme... Is der ferlet fan in Buro foar Taalrjochtsbystân?'. *Frysk & Frij*, 02-02-1980, s. 5, 11
- *Taalstatút Revalidaasje Fryslân*. Yn: Nota taalbelied Provinsje Fryslân 2003-2007. Ljouwert: Provinsje Fryslân, 2004, bylage II

Landelijke ontwikkelingen

Jilles Faber

Op 19 november vond één van de zes jaarlijkse bijeenkomsten voor vertegenwoordigers van alle mytyl- en tytylscholen in Nederland plaats. Intussen hebben vertegenwoordigers van de scholen voor langdurig zieke leerlingen en leerlingen met epilepsie zich aangesloten bij dit overleg. Eveneens is een deel van de bijeenkomst bedoeld voor vertegenwoordigers van de scholen voor verstandelijke gehandicapten. Immers, deze scholen maken allemaal deel uit van Cluster 3. Dit zogenaamde cluster 3 heeft twee vertegenwoordigers in de WEC-raad (WEC betekent Wet op de Expertisecentra). In de WEC-raad zitten ook vertegenwoordigers van de 3 andere clusters in het (voortgezet) speciaal onderwijs. Deze raad is de belangrijkste en hoogste onderhandelaar met de overheid namens onze scholen.

Dat betekent dat we in ons eigen cluster 3 goede analyses moeten maken van wat ons beweegt en van wat onze scholen nodig hebben. Dat betekent bijvoorbeeld intensief samenwerken in zoge-